

Ўн еттинчи аср бошларига келиб, Европанинг ҳеч бир давлати мохов касаллигига қарши кураш борасида Венеция мамлакати қаби чора-тадбирларни қўлламаган эди.

Бу ерда тозалик ва тартиб-интизомни сақлаш масаласида қатъий қоидаларга амал қилинарди. Махсус идоралар мамлакатга келувчи ҳар бир кемани назорат қиларди. Яъни, Европа бўйича дастлабки карантин тадбирлари ана шу ерда жорий этилган эди. Барибир қўрилган барча зарур чораларга қарамай, шаҳарни фалокат қанғалидан омон сақлашнинг иложи бўлмади: кора ажал Венеция бўйлаб яна қайтадан бош қўтарди. У дахшатли даражадаги қўргиликларни юзага келтирди.

ҚЎК ЛАГУНА СОХИЛИДАГИ ШАҲАР

Венеция XVII асрнинг илк босқичида гуллаб-яшнади. Ўз бойликларини ён-атрофига марок билан намоиш эта бошлади. Аммо бойваччаларнинг мухташам ва салобатли қасру қошоналари каторида бошқа бир Венеция яшарди. Бу оддий ва турли тоифадаги қашшоқ меҳнатқаш халқдан иборат шаҳар аҳли эди.

Шаҳарнинг қатта қисми кичик-кичик қўчма иморатлардан иборат бўлиб, у ерда асосан, тикувчилар, бўёқчилар, шам тайёрловчи усталар, пайвандчилар, арик-зовур тозаловчилар, кунбай ишловчилар ва гадойлар турмуш кечирарди.

Портда эса ҳамиша қўплаб денгизчилар, савдогарлар ва зиёратчилар тўхтаб ўтишарди. Негаки Венеция Шарқ ва Африка минтақаларига олиб боровчи дарвоза ҳисобланарди.

Майдонлар ва қатта-кичик чорраха йўлларда субҳи содидан то вақти ҳуфтонга қадар одам оёғи тинмасди. Бу ерларнинг ҳар қадамида қачвон ёпинган турк муслмонларини, иудей динига сизгинувчи қавмларни, араб савдогарларини ва кора танли мавргондолерларни учратиш мумкин эди. Дунёнинг барча қитъаларидан Европага илк бор ташиф буюрган тижорат аҳли ва саёхатчилар энг аввало Венецияга қадам

кўйишарди. Бу ерда бутун Ев Чунки Шимолий Италияда Мантун шахри учун уруш кетаётганди. Айнан ана шу жойда мохов касаллиги таркалди...

1630 йилнинг 8 июнида Венецияга Мантундан шу юрт герцогининг бир гуруҳ элчилари келишади.

Улар билан биргаликда шахарга юкумли микроблар кириб келади.

Мохов касаллиги Венецияга тез-тез "мехмон" бўлиб турарди. Биргина 1348 йилдан 1575 йилга қадар бу шахарни 20 марта мазкур касаллик балоси исканжага олган.

Касаллик таркатувчи омилларни бу мамлакат портига кўпинча улкан денгиз кемалари олиб келарди. Негаки уларнинг ичида хамиша кўплаб каламушлар учраб турган.

Каламушлар сохилга чикиб, бутун шахар бўйлаб таркаб кетишган. Ушбу кемирувчилар билан бирга келган бургалар одамларга ўтиб, касаллик чиқарувчи микробларни кенг таркатган.

Дастлаб бургалар каламушларни чаккан, улар кийналиб ўлгач, бошқасига ўтган. Сўнг одамларга хужум қилган. Шу тарика бутун бошли шахарни эпидемия қоплаб олган.

Венецияда каламушлар ўзларини жуда эркин ва бежавотир ҳис этишган. Улар Санто-Стефано ибодатхонаси, Сан-Марко майдони, Риалто тошкўприги теграси, Калледели-Армени номли арман мавзеси, Сан-Жоржо-де-Гречи деб аталувчи юнонлар тумани ва яхудийларга қарашли Гетто даҳасида эмин-эркин чопиб юришган.

Албанларнинг Кампо-Сан-Маурициоҳудуди, немис савдогарлари ҳовлиси ва Усманийлар салтанатининг тижоратчилари қўналгаси бўлган Фондако-деи-Турки каби қатор мавзеларда каламушлар инсонларнинг ажралмас мавжудотиға айланиб қолганди...

Венеция факат Шарқ ва Ғарб оралигидаги асосий йўллар кесишган нуктағина эмасди.

Шу билан бирга, у ўзга ерликлар учун бошқа шахарларга нисбатан анча эркинлик берилган макон ҳам эди. Хорижликларга ҳатто бу ерда ўз ибодатхоналарини қуришга ҳам руҳсат берилганди. Мазкур ўлка юнонлар энг кўп бўлган ҳудудлардан бири эди.

Улар Венецияга X асрданок ўрнашиб олишганди.

1453 йили Константинопол турклар томонидан босиб олинганидан кейин бу ердаги юнонлар жамоаси 10000 нафардан ҳам ошиб кетганди. 1514 йили венециялик юнонлар ўз миллий проваслав ибодат-хоналари —Сан-Жоржо-деи-Гречини қуриш учун ижозат олишга муваффақ бўлдилар. Арманлар ҳам Венецияга жуда қадимдан ўрнашиб олишганди. Уларнинг Санта-Кроче номли ибодатхонасига 1496 йилда асос қўйилган. 1228 йилдан олдинроқ немис савдогар ва ҳунармандлари шахарда ўз ҳовли-жойларини қуришган. Риалто тошкўприги атрофида эса уларнинг ўз савдо расталари ҳамда устачилик дўконлари бўлган.

Венецияда доимо тинимсиз ҳаракат ҳукм сурарди, ҳар қуни бу ерга юзлаб-минглаб кишилар келиб-кетарди. Бандаргоҳларга дунёнинг турли бурчакларидан сузиб келган улкан кемалар лангар ташларди. Агар Европада турли-туман юкумли касалликлар учун кенг очиб қўйилган дарвоза мавжуд бўлган эса, у айнан Венеция эди, дейиш мумкин.

АСЛИЯТДАН КЎЧИРМА

Қир-қир ва ифлосликлардан тозаланмайдиган қашшоқлар яшовчи даҳаларда

каламушлар хакикий кулфат манбаи бўлиб колди. Рио-Мариндаги жуда зич килиб курилган уйларда камбагал хунармандлар, кора ишчилар, баликчилар ва нуфузи энг паст бўлган касб-кор эгалари—гўрковлар, фаррошлар, фохишалар, кудук тозаловчилар, гадой ва ўгрилар истикомат килишарди. Бу шўрпешоналар томигача чиркинга ботган каталакдек хоналарда аранг кун кўришарди. Расвойи жахон бўлиб кетган ховлиларнинг умумий манзараси бу ерда илдиз отган кашшоклик, кўшмачилик ва жинойтчиликни яккол намоён этиб турарди. Зах босган хоналарга мутлако куёш нури тушмас, шу боис уларнинг деворлари могорлаб коп-кора доғлар хосил килиб турарди. Бундай уйларнинг пиллапоялари шу даражада тор ва танг курилган эдики, натижада хаётдан кўз юмган юкори каватдаги кишини тўғридан-тўғри зинапоялар оркали эмас, балки замбилларга солган холда олиб тушишга тўғри келарди; Шунда ҳам бечора тобуткашлар мархумни бамисоли бир коп каби елкасига ортмоклаб олиб тушарди.

Оилалардаги яшаш шароити ҳам бағоят даражада паст эди. Хочналарда саноклигина жихозлар "бўларди, холос. Улар атиги ёток кровати, бир-иккита курси ва оддий сандикдан иборат бўлиб, ушбу матохлар кизил ёки яшил рангга бўяб кўйиларди. Негаки бу тусдаги бўёклар энг арзон эди. Сандикларда кийим-кечаклар сакланган.

Венецияликлар Пасха байрамида (диний байрам) бир-бирларини хамиртуруш солиб пиширилган хушбўй ифорли нон билан сийлашган. Рождество тантаналарида эса улар ширинликлар, турли пиширик ва шарбатлар билан ўзаро меҳмондўстлик килишни анъанага айлантириб олишган. 11 ноябр—Мукаддас Мартин кунида барча венецияликлар ковурилган каштан ва беҳили пишириклар истеъмол килишган.

Бу каби пиширикларни Венециядаги барча фукаролар дастурхонида учратиш мумкин эди. Аммо хамиша эмас, балки юкорида санаб ўтилган санокли байрам кунларида, холос. Кўй, мол, парранда, балик ва ноёб хайвонлар гўштидан тайёрланувчи турли-туман тансик таомлар эса факат бой хонадонлар дастурхонида учрарди. Рио-Мариннинг увадаси чиккан уйларида, ахлат босган ховлиларида яшовчи фукаролар бундай таомлар хакида хатто орзу ҳам килишмасди. Оддий халкнинг асосий озукаси ун махсулотлари ва сарделка ҳамда скумбрия деб номланувчи баликлар бўлган. Улар овкатни умумий сув идишдан олинган сув ва арзон гаров вино билан тановвул килишган...

Кўплаб хунармандлар ўз уйларида ишлашарди. Уларнинг асбоб-ускуналари каталакдек хоналарда калашиб ётарди. Хар бир ана шунаканги уйларда албатта, каламушлар яшарди.

Аксарият каламушлар савдо битимлари тузиладиган тижорат кемаларидан юклар туширилиб, махсулотлар тахлаб кўйиладиган Риал-то кўприги атрофида ин курганди. Ушбу тошкўприкдан унча узок бўлмаган жойда галла омбори бўлиб, унда махсулотни тортиб оладиган умумий тарози ҳам бор эди. Савдо расталарида дон ва ун сотиларди. Шунингдек, бодапазлар май ҳам сотишар эди. Бозорларда гўшт ва балик махсулотларини кўриб, камбагалларнинг кўзи кувнарди. Бирок уларни сотиб олишга бечоралар сарик чака ҳам топа олишмас-ди. Хамма жойда оломон изгирди. Минглаб фохишалар ўз уйи олдидаги тор кўчаларга чикиб, интиклик билан мижоз кутарди Шовкин-суронли, бой ва хавф-хатардан холи бўлмаган бу шаҳар ахолиси ўзига хос тарзда хаёт кечирарди.

Чоршанба кунлари Кампо-Сан-Полода бозорочиларди. Шанбада эса асосий савдо-сотик ишлари Сан-Марко майдонида давом этарди. Белгиланган бу кунларда пештахталар мева-чева, сабзавот ва турли-туман зираворлар, кўкатлар солинган саватларга тўлиб кетарди. Хамма жойда хозиру нозир каламушлар махсулотлар ичида бемалол ўз ишини килиб юраверарди. Жони халкумига келган сотувчилар уларни хар хил таёкчалар,

супургилар билан кувишдан безор бўлиб кетишарди.

Европадаги энг йирик кемасозлик нуктаси бўлган Арсенало худудининг каттагина кисмида ҳам худди Мурано оролидаги каби кемирувчи каламушлар сайр килиб юришарди. Муранода ойнасозлик корхонаси бўлиб, унда Венециянинг оламга машхур ойналари ишлаб чиқарила эди. Усталар бу ерда нафис кадахлар, кубоклар, гулдонлар, кўзгу ва дераза ойналари ясашарди. Венеция шиша идишлари жуда юкори бахоланарди. Каламушлар хатто шу шишасозлар оролини ҳам тинч кўймади.

КЎЗГА КЎРИНМАС УРУШ

Одатдагидек, уй-жойсиз дайдилар биринчи бўлиб касалга чалинишди. Улар кўлтик остининг шишиб кетиши, йиринглаши, танахарорати кескин ошиши, бошнинг каттик оғриши ва бутун аъзои баданининг зиркирашидан шикоят кила бошлашди. Кейин эса уларнинг сонларида кора доғлар пайдо бўлаётгани кўзга ташланди. Венецияликлар бу мохов касаллиги аломатлари эканини аллақачон билишарди. Ана шундан кейин бутун Европа мамлакатлари бўлаб, мохов касаллигининг дастлабки эпидемиялари кенг тарқалди. Кора ажал кўланкаси вақти-вақти билан Европага кўп бор қайта-қайта тахдид солиб турди. XIV асрда машъум офат шамоли минтака аҳолисининг учдан бир кисмини хаётдан олиб кетди. "Шунчалик кўп одамлар ўлдики, уларни ҳеч ким, хатто энг катта мукофот эвазига ҳам кўмиб кўйишни истамасди,— деб ёзганди "Сиен хроникаси" муаллифи Анолоди Тур.—Мархумар жасадини итлар еб кетмаслиги учун уларнинг устига шунчаки тупрок сепиб кўйишарди, холос". Бандаргоҳ бекатлар шаҳарларга касаллик кириб келувчи дарвоза вазифасини ўтади. Дунё давлатлари билан мустаҳкам савдо алоқаларини ўрнатган Генуя ва Венеция шаҳарлари айниқса бу ўринда етакчилик қилди. Ушбу ердаги бандаргоҳлар орқали Европага нафакат мохов, балки бошқа кўплаб касаллик микроблари ҳам кириб борди.

Одатда, Сенат (шаҳар бошкармаси) қуйидаги мазмунда буйруқ чиқарарди. Мабодо венецияликлар бандаргоҳдан сохилга тушаётганлар орасида мохов касаллиги аломати бор бўлган кишиларни кўриб қолишса, дарҳол: "Бошқа вилоятлардан келган бирорта ҳам бемор Венеция теграсига киритилмаслиги, ундайлар мажбуран галереяларга сургун қилиниши ва уларга тегишли ҳар қандай кемалар ёкиб юборилиши ҳақида маълум қилишсин!" 1423 йили Сенат илк бор моховларни даволовчи касалхона очди. Бу шифохона шаҳар жанубидаги оролчада эди. Бирок мазкур шифо масканида ҳеч қимни даволай олишмади. Негаки ушбу касалликни бартараф эта оладиган бирон бир дори-дармон воситасининг ўзи йўқ эди. Оролча мохов туфайли хаётдан кўз юмганлар қабрига тўлиб кетди.

Орадан бир неча йил ўтиб, Венеция Европада биринчи бўлиб карантин тартибини жорий этди. Бу янгилик ҳақиқий маънодаги инқилобий ёндошув эди.

1490 йили Сенат санитария идорасини ташкил этди. Бу идора таркибида нотариус, мирза, олти нафар ёрдамчига эга бўлган капитан, кема қаровчиси, тегишли қонун ва қарорларни эълон қилиб боровчи қотиб, мархумларни қабрга элтувчи уч нафар «юкчи» ва битта қоровул фаолият юрита бошлади. Санитария идораси ходимлари касаллик

эпидемияси сабабли кийнаиб, чекка-чекка вилоятлардан келган барча кишиларни текшириб чикишарди. Уларнинг рўйхатига хар куни аниклик киритиларди. Шу билан бирга, санитарлар томонидан бандаргоҳга келувчи хар кандай юк кемалари хам катъий назоратга олинарди,

Шахарга бортида моховга чалинган беморлари бўлган кема ёки кайиклар келса, улар бутун туриш-турмуши билан дархол тўғридан-тўғри моховлар даволанадиган махсус шифохонага олиб кетиларди. Кўзга бироз соғломрок бўлиб кўринган беморлар эса, зудлик билан кип ялангоч килиб ечинтирилар ва сирка билан обдон ювинтирилиб, уларга янги либослар бериларди. Сўнг тоза ва озода бўлиб колган беморни карантин учун кирк кунга янги касалхонага жўнатишар эди. Карантин тартибини Сенатнинг талаби даражасида ҳаётга тадбик этиш жуда мушкул кечган. Очик бандаргоҳ шаҳарнинг дарвозаси бўлмаганки, уни шунчаки ёлиб кўйиш мумкин бўлсайди. Оддий кайикка ўтириб хам исталган томондан Венецияга кириб келса бўларди. Бу ерга ташиф буюрган киши халкасимон тор ва танг кўчаларда адашиб, турфа тилларда мулокот килувчи оломон орасига сингиб кетганини ўзи хам билмай коларди. Шу сабабли хам Сенат рухонийларни санитария коидаларига мунтазам амал килишга чакирарди, Чунки улар тез-тез касалликдан вафот этган оилаларга чакирилиб турилар, дин ахкомлари мархум учун дуолар тиловат килишар эди. Агар таъзияхонага рухоний чакирилган бўлса, демак, санитария идораси ходимларидан мархумнинг касаллик ҳолатини сираям яшириб бўлмасди. Бирок кўрилган буидай катъий чора-тадбирларнинг ҳеч бири Венецияни бало-ю казодек ёпирилиб келган касаллик офати-дан асраб кололмади.

КУЛФАТ ЁЛГИЗ КЕЛМАЙДИ

1630 йили ушбу кулфат ўз тарихинингфожиали палласини бошдан кечираётган шаҳарни яна ўз домига олди. Венецияликлар урушда мағлубиятга учраб, харбий кўшинларидан жудо бўлишди. 1630 йилнинг апрел ойида Венеция жангга 14000 аскар жўнатди. Сенат Мантуан герцоглигининг мероси масаласидаги можарога аралашишни истаб, рим-герман императори ва унинг иттифокчиси—Венеция республикасининг анъанавий душмани бўлган Испанияга карши курашга чикди.

29 майда венецияликлар армияси Мантуан остонасига келди ва шу ерда улар бутунлай тор-мор этилди. Император Фердинанд аскарлари зум ўтмай, Венеция лашкарлари каршилигига бархам берди. Мантуан остонасидаги мағлубиятдан сўнг венецияликлар ўз кулролли кучларининг асосий кисмидан жудо бўлишди. Бу улар учун кутилмаган зарба эди. Бусиз хам венецияликлар кун сайин заифлашиб, жахон савдо марказида тутган ўзларининг мустахам мавкеларидан мосуво бўлиб боришаётганди.

Асрлар оша Венеция савдогарла-ри Шарк мамлакатларига темир, ёғоч, ойна, жун, кемасозлик

ускуналари ва куллар олиб бориб сотишарди. У ёкдан Европага эса тўкимачилик махсулотлари, ипак матолар ва фил суяги келтиришарди. Венеция шарк давлатларидан олиб келинадиган тўкимачилик ва ноёб экзотик моллар савдоси туфайли жуда бойиб кетганди.

Европада Венеция бойваччаларига тенг келадиган давлатмандлар йўк эди ҳисоби. Уларнинг шаҳарлари минтақадаги энг асосий савдо бандаргоҳлари ҳисобланарди. Бирок XVI асрга келиб, қудратли тижорат салтанатининг макоми ҳар жихатдан пасайиб кетди. Бу ҳолат секин-аста юз берди. Йилдан йилга Венециянинг ишлари орқага кетаверди. Бунинг кўпгина ўзига ҳос омиллари бор эди.

Венециянинг сиёсий жихатдан заифлашувига Усманийлар салтана-тининг уларга ўтказган босими сабаб бўлди. Масаланинг техник жи-хатларини олиб қарайдиган бўлсак, унда Англия билан Голландиядаги кemasозлик саноатининг жадал тараққий этганини кўрамиз. Бу эса ўз навбатида Венеция инкирозининг техникавий сабабларидан бири ҳисобланади.

Венеция учун энг хавфли таҳдид солиб, унинг савдо марказидаги аҳамиятини йўққа чиқарган вақт келди яна бири, бу—XV аср охирига келиб, испан ва португал географик ўлкаларининг кашф этилгани бўлди.

Христофор Колумб томонидан янги китъанинг топилиши, Васкода Гама «ихтиро» қилган Хиндистон денгиз йўли айнан ушбу фикрлар исботидир.

Испан ва португал денгиз йўлларининг очилиши қаби буюк янгиликлар оламга нисбатан бўлган қарашларни тубдан ўзгартириб юборди. Дунё ҳудуди кенгайди, ҳали шу чоккача кўпчиликка қоронғи бўлиб қолган минтақалар аён бўлди. Бундай улкан ўзгаришлар оламида Венеция энди марказий ўринларга эга бўлолмай қолди. У асосий йўллардан анча узокларда қолиб кетди. Венециянинг аҳоли ани шундай тубанликка юз тутган бир пайтда, унинг бошига яна қора ажал балоси соя қолди...

1630 йили Венецияда моҳов эпидемияси бошланган кезде, аҳоли ушбу қулфатнинг барча асорат ва белгиларини яхши билишарди. Баданга ҳар хил тошмалар тошиши, қўлтикости ва бўғимларда қатта-қатта йиринг, ботик қаралар пайдо бўлиши ҳамда терининг ўз-ўзидан қоп-қора тус олиши, қриб кетиди, ушбу қасалликнинг дастлабки аломатлари саналарди.

Шу боис, шаҳар бошқармасининг масъул ходимлари қолмоқ кишини ваҳима ва қаросимага қолувчи «моҳов» сўзини тилга олишдан ққиланиб, қанаям аниқроқ айтадиган бўлсак, қрганиб қуришди. Улар маққур «Қақирилмаган меҳмон» шаҳар учун қатта талоқатлар қелтиришини яхши билишарди. Барча транспорт йўллари ёпилиши, флотда қарантин эълон қилиниши ва таъминот дарҳол тўхтатилиши қарур бўлган.

Бундай қескин ҳолатда моҳов эпидемияси шаҳар ҳаётининг асосини таққил этувчи савдо-сотик қаролияти илдизига қолта урмай қолмасди, албатта.

Маққур вақиятда Сенатнинг шошилмай иш тутганидан ҳайратланмаса ҳам бўлади. Шаҳар оқсоқоллари эпидемия оловини ўз ишонқ ва қучлари билан қартараф этиш умидидан қираям воз қечишмади. Эпидемия қамраб олган ҳудудлар теқрасига моҳов қўланқаси қормаган қойлар қам бўлса-да, учраб турарди.

Сенат аъзолари моҳов эпидемияси тарқалганини расман тан олиши натиқасида нақакат Венеция савдо-сотиги, балки мамлақатнинг бошқа барча ҳўжалиқ қаролиятлари ҳам издан қикишини, шунингдек, оломон орасида оммавий ваҳима қўтарилиб, аҳоли шаҳарни ташлаб қикиб қетиши мумкинлигини тушунишарди.

ХУДО БИЛАН «ТУЗИЛГАН БИТИМ»

1630 йил 22 июнда Сенатнинг дек-рети (карори) чикди. Унда илк бор мохов касаллиги билан боглик вокеалар расман тилга олиб ўтилди.

Шахар бўйлаб бир-биридан дахшатли шов-шувлар кенг кулоч ёйди. Венецияни «Илохий иллат» босди, дейишди. Аллакайси бойваччалар аллакачон мохов урган шаҳарни тарк этиб, овлок жойларга яшириниб олди деган гаплар таркалди. Бу каби саросималардан кейин, ёзнинг ўрталарида 24000 венециялик шаҳардан бутунлай чикиб кетди.

22 июн декретида бирон-бир санитария тартиблари хусусида ҳеч қандай гап йўқ эди. Унда факат мохов эпидемиясига қарши курашнинг диний воситалари тўғрисида сўз борарди, ҳолос. Сенатжон қуйдириб, Тангри таоло билан ўзига ҳос «битим тузиш»га уринган эди. Агар шаҳарликлар гуноҳ ишлар қилишдан тийилишса, Худо уларни мохов касаллигидан ҳалос этармиш.

«Худо бизга бўлган нафратини ўзига ҳос усулда намойиш этаяпти, унга қилган дахрийлигимиз учун у бизларни шундай жазолаяпти,— ҳалқ бу фикрга ишонди—Шу билан бирга, Худо ҳаммамизни яхшиликка ундаб, ҳақ йўлга бошқармокда».

Шаҳар ҳукумати бу касаллик ба-лоларини Худонинг маънавий қадриятлар борасидаги эслатмаси сифатида талқин этишди.

Мохов эпидемияси чуқур илдиз отиб бораётгани муносабати билан Венецияда маънавий ахлоқ полицияси ташкил этилди. Унинг зиммасига Худонинг иродасига қарши гуноҳлар содир этувчиларга қарши курашиш вазифаси юкланди. Булар замирида дахрийлик, ахлоқсизлик, қиморбозлик, майхўрлик, мечкайлик, исрофгарчилик иллатларига зарба бериш каби масалалар бор эди. Шунингдек, қимматбаҳо тақинчоқлар тақиш, шохона либослар қийиш ҳам улар томонидан таъқиқланди. Венециялик кўплаб зодагонлар ўз бойликларини кўз-кўз қилиш мақсадида қамбў матолардан тикилган қийим-кечаклар қийишгани учун ҳам ахлоқ полицияси шундай йўл тутишни лозим топганди.

Эпидемия бутун мамлакатни ёппа-сига қамраб олгунга қадар кўрилган бундай чора-тадбирлардан кейин шаҳарликлар Худонинг қаҳри сўнишига жуда-жуда ишониб юришганди. Бундан ташқари, шаҳарни ҳар қил қаланги-қасанги дайди ва гадойлардан тозалашга ҳам бел богланди. Бу ўринда, биринчи галда Сан-Марко тумани назарда тутилди. Негаки ушбу туман марказида руҳоний—Муқаддас Роҳнинг ибодатхонаси ва унинг атро-фидаги бойваччалар хонадонлари олдида жонсарақ моховларни қарддан ҳалос этишдек сохта ниятли кўплаб роҳиблар босиб кетганди.

Сенат бундай жойларда қашшоқ оломон тўпланиши мумкин эмас, деган қарорга қелди. Бунақа

ҳолга асло йўл қўйибди бўлмайдими, қунки бу—улуғ динни ҳақоратлаш ва таҳқирлаш билан қаробардир.

Шаҳар ҳокимияти қамбағаллар ҳақида қайғу-ришни зиммаларига олишди. Бу савоб иш эзгуликка хизмат қилиб, Худонинг нафратини қусайтиришга ёрдам беради, деб ўйлашарди улар.

Худоба ҳуш ёқувчи ҳайрли ишлар ҳам ўз ўрнида қойдали, албатта. Етим-есирларни боқиш, уларга бошқана бериш—шаҳар ҳокимиятининг асосий бурч ва вазифаси-дир. Аммо қўлланган ушбу тадбирларнинг бирортаси ҳам эпидемия оқибатларига қарҳам беришда қўл қелмади. Кўплаб венецияликлар қун сайин ўзларида мохов касаллигининг тобора қўпроқ аломатларини пайқай бошлашди.

Танадаги лимфатик тугунлар ша-қоллаши ва қадан ҳароратининг қескин қўтарилиб

кетиши мазкур хасталикнинг илк белгиларидан хисобланарди. Ўзига тўк оилалар уйларига табиб чакириб, таналарига кон кўйиришарди. Бу ўша пайтдаги оддий тиббиёт муолажасиди. Организмга кон куйдириш, бадандаги кучли харорат ва намликка барҳам беради. Шунингдек, юкумлилик хавфини камайтиради, деб ўйлашган...

Сентябр ойида санитария идораси ходимлари моховга чалинган беморлар хакида хисобот тайёрлади. 1630 йилнинг июн, август ва сентябр ойларида улар мохов касаллигидан вафот этган 1216 нафар бемор номини кайд этишди.

Расмий хужжатларда таъкидланишича, ўша пайтлари Испания, Германия, Полша ва Ўрта ер денгизининг шаркий минтакаларидан Венецияга 5000 нафар хорижликлар ташриф буюрган. 1516 йилда қабул қилинган декретга мувофиқ, уларнинг бари мўъжаз туманлардан бирида яшаган.

ЯХУДИЙЛАР МАСАЛАСИ

Моховдан ўлганлар орасида 13 нафар яхудий ҳам бор эди. Шу сабаб Сенат куйидаги мазмунда қарор қабул қилди: «Яхудийлар Сан-Жироламо ёнидаги Гетто мавзесида қурилган умумий бинода яшаши керак. Улар тун бўйи тентираб юрмасликлари учун Гетто Векконинг барча томонида қўприк қурилган, бошқа бир тарафда эса дарвоза ўрнатиш назарда тутилган. Эрталаб Марангол қўнгируги чалиниши билан дарвоза очилиши ва ярим тунда ёпилиши лозим. Бу ишни амалга ошириш учун яхудийлар христиан динига мансуб тўрт нафар қоровул ёллаши ва уларга Сенат хайъати белгилаган миқдорда меҳнат ҳақи тўлаши даркор».

Бу жой ҳамма томондан канал ва деворлар билан ўраб ташланган эди. «Гетто» иборасининг ўзи ҳам эҳтимол, айнан шу мавзенинг тузилиш маъно-мазмунидан келиб чиққандир. Чунки бу ҳудудда анъанавий металл қувчиларнинг устахоналари жойлашганди.

Кечаси Геттодан ташқарида қўлга тушган ҳар бир яхудийга пул ҳисобида жарима солинарди. Шаҳарда иккинчи маротаба қўлган олинган яхудийни эса икки ойлик камок жазоси қутарди.

Шаҳар ҳукумати фақат яхудий шифокорларнигина мазкур қоралардан истисно этдилар. Негаки уларнинг аксарияти шаҳарликлар орасида юксак ҳурмат-эътибор қозониб улгурганди. Умуман олганда, христианларнинг иудий мазҳабидаги врачлар ёрдамида даволаниши таъқиқланган эди. Аммо фаровон яшайдиган венецияликлар бу таъқиққа қарво қилишмасди. Улар учун яхши ва малакали шифокор бўлса бас эди.

Яхудийлар мавзесида аҳоли жуда зич яшарди. Ер танқислиги учун Геттонинг кичкинагина майдончаси атрофида баланд-баланд иморатлар қурилди. Бу уйларнинг қўпчилиги ўн қаватли эди. Венециянинг бошқа туманларида бунга ўхшаш осмонўпар бинолар барпо этилмаган. Геттодаги уйларнинг шифтлари жуда паст бўлиб, улар тежам-қорлик мақсадида шундай қилинганди. Ушбу иншоотларнинг пастки қаватларида савдо-сотик дўконлари, ошхоналар, нонвойхоналар, этиқдўзлик устахоналари, ноширлик идоралари, молия-судхўрлик бўлимлари жойлашганди.

Геттонинг ҳали бир гектар майдонида 1000 дан ортиқ киши зич бўлиб яшаган. Бу эса

Венециянинг бошка туманларидаги ўртача аҳоли зичлигига нисбатан тўрт баробар кўп эди. Яхудийларнинг бунчалик тигиз бўлиб яшашларига карамай, 1630 йилнинг сентябр ойи охиригача Геттода атиги 13 нафар кишининг моховдан ўлгани хайрон коларли холдир.

Октябр ойида мохов билан касалланганлар сони бирдан ошиб кетган ва ойнинг охирига бориб, уларнинг микдори 2121 нафарга етган.

Бозорларда нон, гўшт, ёғ, балик, вино ва шам каби махсулотларнинг нархнавоси кескин даражада кўтарилган. Кўплаб венецияликлар озик-овкат молларини гамлашга киришиб кетади. Улар ўз уйларига камалиболиб, эпидемиянинг яхши-лик билан якун топишини кутиб ўтиришни ишташади.

Ибодатхоналар ибодат килувчиларга тўлиб кетган. Рухонийлар тиним билмай уларга хизмат кўрсатишган. Одамлар моховдан халос этувчи дуолар ўқийдиган рухоний—Мукаддас Рохнинг атрофидан нари кетмай колишди. Уни кўпинча овкатини ит олиб келиб берувчи касал киёфасида тасаввур этишарди. Сан-Рокко ибодатхонаси теварагида ҳам динга ишонувчилар сафи турнакатор бўлиб тизилиб кетарди. Венецияликлар Худо уларнинг гунохларини кечиришлари учун ўртада воситачи бўлишини сўраб, рухонийларга дуо-ю илтижолар кили-шарди.

Халк хар хил товламачилар дўко-ни олдидан нари кетмай колди. Сехр-жоду гиёхлари, мўъжизавий сув кўшилган дорилар ва афсунгар-лик туморларига нисбатан бўлган талаб ҳамда эҳтиёж мисли кўрил-маган даражада ортиб кетди.

Шифокорлар ҳам зўр бериб, касалларни ва соглом кишиларни хасталик юкишидан асраб колувчи кукун дорилар савдосига киришиб кетди лар. «Малхам дори»лар меъёри кат та ёшдагилар учун (тахминан, мо-ховлар касалхонасидаги беморга бериладиган микдорга якин эди) 12 солди (пул бирлиги) турарди. Ўсмирларга белгилангани—8, бола-ларники—6 солдидан сотилган.

«Кимга тўй, кимга аза» деганлари шу бўлса керак-да. Йўк, бундан ҳам аниқрок килиб айтадиган бўлсак, ўша замон шифокорларининг мақсад-муддаосини «Эчкига жон, кас-соссобга мой кайгуси» кабилида тушунсак, айна хакикатни айтган бўламиз. Чунки ўз халкининг бошига тушган ўлим кулфати ортидан бойлик тўплашга уринган кимсаларга бундан бошка яна кандай баҳо бериш мумкин?

[Рус тилидан Рахмон КОДИР таржимаси](#)